

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут бізнес-технологій «УАБС»
Кафедра іноземних мов

Інститут вищої освіти НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Донбаський державний педагогічний університет
Українська асоціація когнітивної лінгвістики і поетики
Всеукраїнська асоціація з мовного тестування та оцінювання

ЯКІСНА МОВНА ОСВІТА
У СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ:
ТЕНДЕНЦІЇ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

*Матеріали I Всеукраїнської
науково-практичної конференції
(Суми, 23–24 листопада 2017 року)*

Суми
Сумський державний університет
2017

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. От редактора // Логический анализ языка. Язык и время. – М: Наука, 1997. – С. 5 – 17.
2. Лебедько М.Г. Время как когнитивная доминанта культуры. Сопоставление американской и русской темпоральных концептосфер. – Владивосток, 2002. – 244 с.
3. Потаенко Н.А. Время в языке // Логический анализ языка. Язык и время. – Москва: Наука, 1997. – С. 113 – 122.
4. Толстой Н.И. Времени магический круг // Логический анализ языка. Язык и время. – М: Наука, 1997 – С. 15 – 19.
5. Цивьян Т.В. Модель мира и ее лингвистические основы. Изд. 2-е, доп. – М.: КомКнига, 2005. – 280 с.
6. Hall Edward T. The Dance of Life: The Other Dimension of Time. – New York: Anchor Books, 1989. – 210 p.
7. Henley Nancy. Body Politics: Power, Sex, and Nonverbal Communication. Engelwood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1977. – 162 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

8. Jong E. Tapestry / Erica Jong. – New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1989. – 554 p.

Ребрій О. В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ВИРОБЛЕННЯ НАВИЧОК СИСТЕМНОГО І ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ У ПЕРЕКЛАДАЧІВ

На перший погляд, поняття творчості та системності суперечать одне одному, адже творчість на пересічному рівні асоціюється з натхненням, інтуїцією, нерегламентованими поривами, а системність, навпаки, – з методичністю, усвідомленістю та прорахованістю дій. Втім, аналіз на глибиннішому рівні мотивації перекладацьких рішень вказує на взаємопов'язаність цих понять, яка, за нашою *гіпотезою*, і визначає діяльнісну сутність перекладу.

Одним із парадоксів науки про переклад є те, що більшість досліджень мовознавчого гатунку насправді мають справу не з аналізом повних текстів, які вони начебто обирають за об'єкт, а з аналізом тих чи інших елементів, що входять до їхнього складу.

Можемо припустити, що на сучасному етапі методологічного розвитку ми просто не маємо інструментарію, необхідного для здійснення такого масштабного проекту, як комплексний опис перекладу повного тексту з урахуванням усіх залучених засобів навіть на мовному рівні, не кажучи вже про необхідність брати до уваги дію культурних, ситуативних, соціологічних, когнітивних, особистісних та багатьох інших чинників, вплив яких визначає кожне із множини перекладацьких рішень, що супроводжують створення навіть невеличкого цільового твору. Тим не менш, для нас залишається можливість побачити і показати системність перекладу навіть на рівні окремих елементів тексту за рахунок узгодженості перекладацьких рішень щодо їх відтворення на горизонтальному (тобто для елементів одного виду / типу / категорії) та вертикальному (тобто для елементів різних видів / типів / категорій) рівнях текстуальності. Очевидною є також необхідність вийти за межі системності перекладу у її традиційному семіотичному тлумаченні, яке значною мірою спирається на системність тексту і мови, що є головними «гравцями» в акті міжмовної комунікації.

Скористаємося загальнонауковим тлумаченням системності як такого підходу до вирішення проблем, за якого будь-який об'єкт розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів (компонентів), що мають вхід (ресурси), вихід (мету), зв'язок із зовнішнім середовищем та зворотній зв'язок. Взявши за об'єкт текст, за ресурси мову, за зовнішній зв'язок – перекладача, а за зворотній зв'язок – реципієнта, ми, по-перше, побачимо, що переклад цілком укладається у загальну схему системності, а по-друге, характеризується подвійною системністю, враховуючи те, що і мова, і текст традиційно вважаються системними утвореннями. Важливо також розрізняти системність мови і системність перекладу, які мають як спільні, так і відмінні характеристики. Оскільки переклад здійснюється за рахунок операцій із різнорівневими одиницями мови оригіналу і мови перекладу, він (принаймні частково) перебирає на себе системні характеристики цих мов, але водночас набуває рис іншого ґатунку – тих, що пов'язані із системним мисленням перекладача як агента міжмовної та міжкультурної (взаємо)дії.

Такі риси мають емерджентний характер, тобто виникають тільки тоді, коли система починає діяти, а, отже для їхнього усвідомлення немає потреби розуміти, яким чином система зумовлює їхню появу. Так і в перекладі, вірно підібрані перекладачем мовно-мовленнєві «інгредієнти» забезпечують синергію перекладеного тексту, що

вимірюється такими його рисами, як «природність» (*naturalness*) та «плавність» або «вільність» (*fluency*). Отже, припускаємо, що саме плавність / вільність і природність можуть вважатися емерджентними властивостями перекладу як системи, причому як в його результативному, так і в процесуальному стані.

Системне мислення дозволяє перекладачу вийти за межі того, що видається ізольованими та незалежними подіями, та побачити структури, що перебувають у їхній основі. Завдяки цьому він розпізнає зв'язок між окремими рішеннями, що уможлиблює реалізацію таких принципів організації будь-якої системи, як:

- *цілісність*, яка дозволяє розглядати систему водночас як єдине ціле і як підсистему для вищих систем. В аспекті перекладу системою є текст, в якому інтегровано об'єкти (одиниці) мовно-мовленнєвої природи, і який, у свою чергу, підпорядковується вищим системам – жанру, стилю, літературі, культурі. Цілісність тексту перекладу можна тлумачити у різних сенсах, наприклад, як повне та повноцінне відтворення набору текстових категорій оригіналу, або його системи образів (для художнього тексту), або того й іншого. На цьому ґрунтуються різноманітні моделі перекладу тексту, які, правда, здебільшого мають гіпотетичний характер;
- *ієрархічність побудови*, тобто наявність множини (але принаймні двох) елементів, розташованих на основі підпорядкування елементів нижчого рівня елементам вищого рівня. Реалізація цього принципу проявляється, знов-таки, в ієрархічності мовної системи, та в ієрархічності самого тексту (як оригіналу, так і перекладу), яка визнається усіма, хоча і тлумачиться по-різному. Принцип ієрархічності дозволяє перекладачеві переходити з одного рівня на інший, якщо цього вимагає асиметричність задіяних одиниць вихідної і цільової мовних систем. У перекладознавстві такі переходи підпадають під визначення прийому компенсації;
- *структуризація*, яка дозволяє аналізувати елементи системи та їхні взаємозв'язки у межах конкретної організаційної структури, властивості якої зумовлюють процес функціонування системи в цілому. Цей принцип є надзвичайно важливим для перекладу, оскільки вказує на необхідність сполучати між собою складові тексту за різними параметрами: стратегічно, синтаксично, морфологічно, семантично, стилістично, логічно, композиційно тощо. Внаслідок реалізації цього сполучання виникає ситуація *динамічної складності*, за якої елементи можуть вступати між

собою у різноманітні відносини. Структуризація елементів системи породжує важливу закономірність їхньої поведінки, яку можна порівняти з колами, що розходяться водою від кинутого каменя, тобто відлуння ваших дій можуть вплинути на інші частини системи, а через них і на наступні, ще віддаленіші від точки первинних змін. Припустимо, що агент перекладацької дії обирає певний спосіб відтворення оригінального матеріалу, наприклад, асимілятивний. Це означає, що в процесі розгортання тексту перекладу в кожній новій ситуації вибору в ньому буде з'являтися все більше елементів, які можуть бути охарактеризовані саме як асимілятивні, в чому також проявляються синергетичні ознаки ієрархічності та детермінованості;

- *множинність*, яка дозволяє використовувати множину моделей та методів для опису окремих елементів та системи в цілому та множину способів та/або елементів для забезпечення її повноцінного функціонування. У методичному сенсі множинність проявляється у тому, що синтетичний характер сучасного перекладознавства не тільки дозволяє, а й заохочує використання поряд із власними низки методів, «запозичених» із суміжних дисциплін. У практичному сенсі проблема множинності у перекладі має вивчатися у безпосередньому зв'язку з аналізом креативних механізмів перекладацької діяльності.

У своїй гіпотезі ми припустили, що сутність перекладу визначається наявністю зв'язку між системністю та творчістю як його невід'ємними складовими. Цей зв'язок реалізується у тому, що задля створення друготвору на засадах мовної та текстуальної системності (без яких не може існувати жоден текст), перекладач має повсякчас залучати креативність, що є психоментальною детермінантою та мотиваційно-потребною основою його творчості. Переклад, таким чином, характеризується дивергентністю за рахунок таких ознак, як варіативність, оригінальність і новизна. Варіативність, пов'язана із системною ознакою множинності, є не тільки способом існування та функціонування усіх одиниць мови, а й загальноновизнаною перекладознавцями фундаментальною ознакою перекладу. Ознака оригінальності, на перший погляд, суперечить таким системним (емерджентним) рисам перекладу, як природність та плавність / вільність, але тут треба зауважити, що сам Дж. Гілфорд, який власне і запровадив концепцію дивергентного мислення, розумів оригінальність не як щось маловірогідне, а як здатність нестандартно відповідати на зовнішні подразники. На наш погляд, істинне значення

перекладацької оригінальності полягає у здатності перекладача створювати щось самостійно, адже саме такий погляд свідчить про наявність продуктивного процесу на відміну від алгоритмічної дії за зразком. Тож, наприклад, перекладацькі рішення характеризуватимуться як оригінальні кожного разу, коли у нього виникатиме потреба у створенні відповідника, відсутнього у цільовій мові або у пошуку оказіонального відповідника. Цікаво, що сама здатність до створення перекладачем нових елементів (звичайно ж, маються на увазі переважно слова) якраз і закладена у мовній системності, а точніше, у здатності поєднувати між собою елементи різних рівнів мовної ієрархії і забезпечувати, таким чином, передачу будь-якої нової інформації за умов як внутрішньомовної, так і міжмовної комунікації. Іншим втіленням перекладацької оригінальності є створення тексту перекладу як цілісного утворення, яке в межах когнітивно-дискурсивної парадигми набуває вторинно-самостійного статусу, зміщуючи фокус дослідницької уваги на особистість перекладача як джерело креативності й агента творчої дії.

Усвідомлення як системних, так і творчих аспектів перекладацької діяльності, як правило, здійснюється перекладачами на власному досвіді, тому упровадження навчальних методів, здатних виявити у свідомості саме ці аспекти міжмовного посередництва, видається важливим кроком на шляху професійної підготовки майбутніх перекладачів. Той факт, що системність та творчість перекладу є не тільки його результативними, а й процесуальними характеристиками, вимагає нової методології їхнього аналізу. Перспективними у цьому сенсі видаються різноманітні експериментальні методи як інтроспективного, так і ретроспективного аналізу, які сукупно з методами (само)редагування перекладів сприяють екстеріоризації системно-творчих дій перекладача та виробленню навичок з їхнього подальшого здійснення.

Семененко Л.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

РЕКАТЕГОРИЗАЦІЯ ЯК СПОСІБ СТРУКТУРУВАННЯ ВЕРБАЛІЗОВАНИХ ЗНАНЬ ПРО ПОЛІТИЧНУ ДІЙСНІСТЬ

Дослідження когнітивних джерел мисленневих процесів із подальшою їхньою вербалізацією – актуальна проблема сучасного